אוֹ שֶׁיַּשְׁתִּין לְתוֹךְ עָפָר תְּחוּחַ (פְּרוּשׁ, קַרְקַע שֶׁאֵינָהּ בְּתוּלָה, אֶלָּא כְּגוֹן שֶׁל אֶרֶץ חֲרוּשָׁה): יד * יְזַהֵר שֶׁלֹּא יֶאֱחֹז בָּאַמָּה וְיַשְׁתִּין, אִם לֹא מַעֲטָרָה (יג) (כה) וּלְמַטָּה, (כו) מִפְּנֵי שֶׁמּוֹצִיא שִׁכְבַת זֶרַע לְבַטָּלָה, צ אֶלָּא אִם כֵּן (כז) הוּא נָשׁוּי. ק וּמִדַּת חֲסִידוּת לִיזָּהֵר אֲפִלּוּ (יד) (כח) הַנָּשׂוּי: טו * אֲפִלּוּ מִי שֶׁאֵינוֹ נָשׂוּי, מַתִּיר לְסַיֵּעַ (כט) בַּבֵּיצִים: טז * שׁ לֹא הֻתַּר לַנָּשׂוּי לֶאֱחֹז בָּאַמָּה אֶלָּא לְהַשְׁתִּין, אֲבָל (טו) (ל) לְהִתְחַכֵּךְ לֹא: יז א ח הַמַּשְׁהֶה נְקָבָיו עוֹבֵר מִשּׁוּם (טז) [טז] (לא) בַּל תְּשַׁקְּצוּ:

פ נִדָּה שם. צ רַמַּ״ם פֶּרֶק כ״א מֵהִלְכוֹת [אִישׁוּת] (אישות ביאה הכ״ג). ק רַבֵּנוּ יוֹנָה בְּסֵפֶר הַיִּרְאָה (אות כה). ר שָׁם בַּגְּמָרָא דְּנִדָּה. ש סְמַ״ג (לאוין) סִימָן (קנ״ו) [קכ״ו]. ת מכות ט״ז (ע״ב).

ד דִּינֵי נְטִילַת יָדַיִם. וּבוֹ כ״ג סְעִיפִים:

א (א) אירְחַץ יָדָיו (ב) וְיִכָּרֵךְ עַל (ג) [א] נְטִילַת יָדָיִם. (הַגּוּהּ: וְיֵשׁ אוֹמְרִים (ג) גַּם אֲשֶׁר יָצָר, א בְּרָכוֹת ס׳ (ע״ב).

בַּאֵר הַיטֵב

מָגֵן אַבְרָהָם (ס״ק יב): יד (יג) וּלְמַטָּה. וַאֲפִלּוּ אִם הָאֵבֶר בְּקִשּׁוּי מֵתִּיר לֶאֱחֹז מַעֲטָרָה וּלְמַטָּה, כָּךְ מַשְׁמַע מִתּוֹסְפוֹת רֵישׁ פֶּרֶק כָּל הַיָּד (נדה יג.) דְּבִזּוּר הַמַּתְחִיל אוֹחֵז וְכוּ׳, מְדִלָּא תַּרְצוּ דְּהָתָם מִירֵי שֶׁהוּא בְּקִשּׁוּי דְּהָא נִזְדַּעְזְעוּ אַבְרָיו קַתָּנֵי. עוֹלַת תָּמִיד (ס״ק יד): (יא) הַנָּשׂוּי. וְטַ״ז (ס״ק יג) כָּתַב דְּמִדִּינָא אָסוּר עַיֵּן שָׁם. וְאִם אֵין אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ אוֹ שֶׁהִיא נִדָּה, לֹא מִקְרֵי נָשׂוּי לְעִנְיָן זֶה, עַיֵּן ט״ז (שם) מָגֵן אַבְרָהָם (ס״ק יד). וְעַיֵּן בְּאֵרֶךְ הָעָזָר סִימָן כ״ג סָעִיף קָטָן ד׳ מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי שָׁם: טז לְהִתְחַכֵּךְ לֹא. אִיתָא בְּגִמָּרָא דַּף (מ״א) [י״ג] (ע״א) בְּמַטְלִית תָּקָה מַתָּר לֶאֱחֹז בָּאַמָּה, שֶׁאֵינוֹ מְחַמֵּם: יז (טז) בַּל תְּשַׁקְּצוּ. וּבְקַטָּנִים, מִשּׁוּם בַּל תְּשַׁקְּצוּ וּמִשּׁוּם שֶׁלֹּא יָהֵא עָקָר. וַיְהַר מְאֹד בְּקִנּוּחוֹ, כִּי צוֹאָה בְּפִי הַשִּׁבְּעַת מְעַכֶּבֶת הַתְּפִלָּה, וְיֵשׁ לְרַחֵץ כַּמִּים כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי ל יב) ׳וּמִצֹּאָתוֹ לֹא רָחֵץ׳. סִדּוּר הָאַר״י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה (סידור ר׳ שבתי כוונת הנטילה):

א (ג) נְטִילַת יָדַיִם. בְּתוֹסְפוֹת דִּסוֹטָה פֶּרֶק אֵלּוּ נַאֲמָרִין (לב.) דְּבִזּוּר הַמַּתְחִיל קְרִיאַת שְׁמַע וּתְפִלָּה מְבֹאָר דִּבְרָכוֹת שֶׁל מִצְוֹת נַאֲמָרִין בְּכָל לָשׁוֹן, וְעַיֵּן בְּסֵפֶר בִּרְכַּת אַבְרָהָם חֵלֶק ט׳ מִסִּימָן רפ״ח עַד סִימָן רצ״ה. כָּתַב בְּסֵדֶר הַיּוֹם (כוונת נטילת ידים) דְּמִיָּד אַחַר

מִשְׁנָה בְּרוּרָה

בְּיִשִׁיבָה, יוּכַל לַעֲשׂוֹת עֲצָה אַחֶרֶת שֶׁלֹּא יָבֹא לִידֵי נִיצוֹצוֹת, שֶׁיְּסַיֵּעַ בַּכַּפִּים לְהַגְבִּיהַּ הַגִּיד קְצָת אוֹ עַל יְדֵי מַטְלִית עֲבָה. וְאִם אִתְרַמֵּי שֶׁנָּפְלוּ נִיצוֹצוֹת עַל רַגְלָיו, (לג) מִצְוָה לְשַׁקְשְׁקָם: יד (כה) וּלְמַטָּה. וַאֲפִלּוּ (לד) אִם הָאֵיבָר בְּקִשּׁוּי מֵתָּר מַעֲטָרָה וּלְמַטָּה: (כו) מִפְּנֵי שֶׁמּוֹצִיא. רְצוֹנוֹ לוֹמַר שֶׁעַל יְדֵי נִגְיעָתוֹ בְּגִיד בָּא לִידֵי חִמּוּם וְהִרְהוּר, וְיָבֹא לִזְלִזָּה. וְחֹמֶר עָוֹן הַזֶּה עַיֵּן בְּאָבֶן הָעָזָר סִימָן כ״ג סָעִיף ד׳ דַּאֲפִלּוּ נָשׂוּי אֵינוֹ מֻתָּר לְהוֹשִׁיט יָדוֹ לְאַמָּה כְּלָל אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁהוּא צָרִיךְ לְנַקְּבָיו: (כח) הַנָּשׂוּי. וְאִם עוֹמֵד בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ לוֹ פַּחַד שֶׁלֹּא יִפֹּל, אֵין לְהַחְמִיר בְּנָשׂוּי כְּלָל.

[אַרְצוֹת הַחַיִּים (לב הארץ ס״ד)]: טו (כט) בַּבֵּיצִים. שֶׁאֵינוֹ מִתְחַמֵּם מַתָּר לֶאֱחֹז בָּאַמָּה לְהַשְׁתִּין כְּגוֹן עַל יְדֵי מַטְלִית עָבָה שֶׁאֵינוֹ מְחַמֵּם, (ט) אֲבָל עַל יְדֵי הֶחְלּוּק אָסוּר. (ט) וְיֵשׁ מְפָקְפְּקִין גַּם עַל יְדֵי מַטְלִית עָבָה, מִשּׁוּם דְּלֹא יָדְעִינַן שֶׁעוֹבֵר: טז (ל) לְהִתְחַכֵּךְ לֹא. לְפִי שֶׁהַחִכּוּךְ מֵבִיא לִידֵי חִמּוּם, וּבְקַל יָבֹא לִידֵי שִׁכְבַת זֶרַע. וְעַיֵּן בְּחַיֵּי אָדָם (כלל ג ס״ג) שֶׁמַּתִּיר עַל יְדֵי בֶּגֶד עָב. וּמַתָּר לִסְרֹק זָקָן הַתַּחְתּוֹן, אַף שֶׁלֹּא יִגַּע אָז בָּאַמָּה בְּיָדוֹ. וְעַיֵּן בְּבֵאוּר הֲלָכָה (ד״ה לא): יז (לא) בַּל תְּשַׁקְּצוּ. [ג]וְאִם מַשָּׂא עַצְמוֹ לְקַטָּנִים, עוֹבֵר מִשּׁוּם בַּל תְּשַׁקְּצוּ וּמִשּׁוּם שֶׁלֹּא יִהְיֶה עָקָר. וְהַמִּשְׁנָה מִלְּהָפִיחַ (לם) אֵינוֹ עוֹבֵר עַל ׳בַּל תְּשַׁקְּצוּ׳ (לט) נִדְחֶה מִפְּנֵי כְּבוֹד הַבְּרִיּוֹת, כְּגוֹן הַמַּשְׂא נְקָבָיו עַד שֶׁיִּמְצָא מָקוֹם צָנוּעַ וּכְהַאי גַּוְנָא. יְזַהֵר מְאֹד לְקַנֵּחַ הֵיטֵב, כִּי צוֹאָה בִּמְקוֹמָהּ בְּמַשֶּׂהוּ, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב בְּסִימָן ע״ו סָעִיף ה׳. וְטוֹב (מ) לְרָחֵץ פִּי הַשַּׁבָּעַת בַּמַּיִם אוֹ בְּרֹק:

א (א) יִרְחַץ יָדָיו וְכוּ׳. יֵשׁ עַל זֶה שְׁנֵי טְעָמִים: (פ) הָרא״ש (ברכות פ״ט סי׳ כג) כָּתַב לְפִי שֶׁיָּדִים שֶׁל אָדָם עַסְקָנִיּוֹת הֵן, וְאִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִגַּע בְּכָשֵׁר הַמִּטַּנֵּף בְּלַיְלָה, לָזֶה תִּקְּנוּ חַזַ״ל בְּרָכָה עַל הַנְּטִילָה לִקְרִיאַת שְׁמַע וְלִתְפִלָּה. וְהָרַשְׁבָּ״א (בתשובה ח״א סי׳ קצא) כָּתַב לְפִי שֶׁבַּשָּׁחַר אַחַר הַשְּׁנָה אָנוּ נַעֲשִׂים כְּבָרְיָה חֲדָשָׁה דִּכְתִיב ׳חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ׳, צְרִיכִין אָנוּ לְהוֹדוֹת לוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁבָּרָאנוּ לִכְבוֹדוֹ לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ שְׁמוֹ. וְעַל דָּבָר זֶה תִּקְּנוּ בַּשַּׁחַר כָּל אוֹתָן הַבְּרָכוֹת שֶׁאָנוּ מְבָרְכִין בְּכָל בֹּקֶר, לָכֵן גַּם דָּבָר זֶה תִּקְּנוּ בַּשַּׁחַר לְהִתְקַדֵּשׁ בְּקִדֻּשָּׁתוֹ וְלִטֹּל יָדֵינוּ מִן הַכֵּלִי בְּכֹהֵן שֶׁמְּקַדֵּשׁ יָדָיו מִן הַכִּיּוֹר קֹדֶם עֲבוֹדָתוֹ. וְלַהֲלָכָה אָנוּ תּוֹפְסִים כִּשְׁנֵי הַטְּעָמִים לְחַמְרָא לְעִנְיַן נְטִילָה, וּכְדִלְקַמָּן בָּזֶה הַסִּימָן (ס״ג). וְאִם לֹא בֵּרַךְ עַל נְטִילַת יָדָיו קֹדֶם הַתְּפִלָּה, שׁוּב לֹא יְבָרֵךְ אַחַר הַתְּפִלָּה לְכָלֵי עָלְמָא [חַיֵּי אָדָם (כלל ז ס״ה)]: (ב) וְיִבָּרֵךְ. וּמִיָּד אַחַר הַנְּטִילָה יְבָרֵךְ, וְאֵין צָרִיךְ לְהַמְתִּין עַל הַנְּגּוּב, (ג) וְגַם הַנְּגּוּב אֵין מְעַכֵּב. וְיֵשׁ מַחְמִירִין שֶׁלֹּא יְבָרֵךְ עַד אַחַר שֶׁנִּנְגַּב יָדָיו, דְּסְבִירָא לְהוּ דְּאֵין רוּחַ רָעָה סָר מֵהַיָּדַיִם עַד אַחַר הַנְּגּוּב, וּסְבִירָא לְהוּ דְּאָסוּר לְבָרֵךְ בְּיָדַיִם שֶׁרוּחַ רָעָה שׁוֹרָה עֲלֵיהֶם, [ד]אֲבָל דַּעַת הַפּוֹסְקִים אֵין כֵּן [אַרְצוֹת הַחַיִּים (לב הארץ ס״א)]. כָּתַב בְּסֵדֶר הַיּוֹם (כוונת נט״ל) שֶׁלֹּא יִגַּע בְּמַלְבּוּשָׁיו עַד שֶׁיִּטֹּל, [ה]וְכֵן מַשְׁמַע כֵּן (מָגֵן אַבְרָהָם) [סק״א]. אִיתָא בִּבְרָכוֹת דַּף נ״א (ע״א), אַל תִּטֹּל חֲלוּקְךָ שַׁחֲרִית מִיָּד הַשַּׁמֶּשׁ וְתִלְבַּשׁ, מִשּׁוּם סַכָּנַת מַזִּיקִין, אֶלָּא יִטְּלֵהוּ בְּעַצְמוֹ מִמָּקוֹם שֶׁהוּא שָׁם. וַאֲפִלּוּ אוֹתוֹ הַשַּׁמָּשׁ (ג) כְּבָר נָטַל יָדָיו. אָמְרִינַן בְּגִמָּרָא (שבת נ:), רוֹחֵץ אָדָם פָּנָיו יָדָיו וְרַגְלָיו בְּכָל יוֹם מִשּׁוּם כְּבוֹד קוֹנוֹ. וּבִמְדִינוֹתֵינוּ שֶׁאֵין אָנוּ הוֹלְכִים יְחֵפִים [ו]אֵין צָרִיךְ לִרְחֹץ רַגְלָיו שַׁחֲרִית [פְּרִי מְגַדִּים (א״א סק״א)]: (ג) גַּם אֲשֶׁר יָצָר. הַטַּעַם, (ז) מִשּׁוּם דִּכְבֹקֶר נַעֲשָׂה כְּבָרְיָה חֲדָשָׁה, וּצְרִיכִין אָנוּ לְהוֹדוֹת לוֹ, וְנִתְקַן בִּרְכַּת אֱלֹקַי נְשָׁמָה, וַאֲשֶׁר יָצַר עַל יְצִירַת הַגּוּף. וְיֵשׁ עוֹד

שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה

יז [טז] בַּל תְּשַׁקְּצוּ. עַיֵּן בְּאֵר הַיטֵב. וְעַיֵּן בְּתִבְואוֹת שׁוֹר בְּיוֹרֶה דֵּעָה סִימָן י״ג סָעִיף קָטָן (י״ב) [ב] שֶׁמִּסְתַּפֵּק דְּהָא דְּמִשְׁהֶה נְקָבָיו שְׁעוֹבֵר עַל בַּל תְּשַׁקְּצוּ, אִם הוּא מִדְּאוֹרַיְתָא אוֹ מִדְּרַבָּנָן, וְשָׁם כָּתַב בְּהִנְךָ דְּיִכְמוֹת (סד״ו) דְּאָמַר חֲמִשָּׁה אָמוֹרָאֵי אִיעֲקַר מִפִּרְקָא דְּרַב הוּנָא, עַיֵּן שָׁם. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַב בְּשׁוּ״ת בֵּית אֶפְרַיִם חֵלֶק אֶבֶן הָעֵזֶר סִימָן ב׳ מַה שֶּׁכָּתַב בָּזֶה. וְעַיֵּן לְקַמָּן סִימָן צ״ב (ס״ב). וְכָתַב בְּסֵפֶר עֲרֶךְ לֶחֶם לְמַהֲרִי״ק ש דְּמִשְׁהֶה מֵלְּהָפִיחַ אֵינוֹ עוֹבֵר בְּכָל תְּשַׁקְּצוּ עַיֵּן סִימָן ק״ג (ס״ב), עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ, וְעַיֵּן בְּמָגֵן אַבְרָהָם (שם) סוֹף סָעִיף קָטָן ד׳:

א [א] נְטִילַת יָדַיִם. עַיֵּן בְּאֵר הַיטֵב. (וְעַיֵּן) בְּמַחֲזִיק בְּרָכָה (סק״א) בְּשֵׁם אוֹר צַדִּיקִים לְמַהֲרַ״ם פאפרש״ס (סי׳ א ס״ה) שֶׁכָּתַב בְּשֵׁם מַהֲרַ״ם נִיגְרִין שֶׁאֵין רוּחַ רָעָה סָרָה מֵהַיָּדַיִם שַׁחֲרִית עַד אַחַר הַנְּגּוּב, וּלְפִי זֶה לֹא יְבָרֵךְ עַד שֶׁיְּנַגֵּב, וְלֹא כְּמוֹ שֶׁכָּתַב בְּשֵׁם סִדּוּר הַיּוֹם (כוונת נט״ל) וּכְנִמְשָׁךְ הַגְּדוֹלָה (הנה״ט) (הֲכִיאוֹ הַמָּגֵן אַבְרָהָם (סק״ו) וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הַבֵּאוּר הַיטֵב), וְגַם יְנַגֵּב הַיָּדַיִם תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ יִרְחַץ הַפָּנִים. וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתוּב בָּאָהֳר אֵיכָא בְּבֵית הַכִּסֵּא כו׳ אִם נִגֵּב יָדָיו וְלֹא רָחַץ פָּנָיו וְהָלַךְ לְבֵית הַכִּסֵּא וְרָחַץ יָדָיו, צָרִיךְ שֶׁיְּנַגְּבֵם וְאַחַר כָּךְ יִרְחַץ הַפָּנִים, עַיֵּן שָׁם. וּמְנַהֲגֵנוּ לִרְחֹץ הַפָּנִים בְּלֹא נְגּוּב יָדַיִם, וּמִי שֶׁרוֹצֶה לְהַחְמִיר בָּזֶה, מִכָּל מָקוֹם יָכוֹל לַיְלֵךְ לְקַח מִטְפַּחַת לְנַגֵּב יָדָיו אַף שֶׁהוּא רָחוֹק מִפָּנָיו יוֹתֵר מֵאַרְבַּע אַמּוֹת, דְּלִצְנִיעָן זֶה אֵין

בַּאוּר הַלָּכָה

וּמְקֻבָּח בִּשְׂמֹאל דְּעָלְמָא. וְעַיֵּן בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים (המאיר לארץ ס״ק סד) שֶׁהָאָרִיךְ בָּזֶה, וְלִדְבָרָיו יְהִיֶה הַדִּין כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּשֵׁם הַפְּרִי מְגַדִּים וּלְכוּשֵׁי שָׁרָד, וְאִם כּוֹתֵב בִּימִינוֹ וְשׂוֹאֵר מַעֲשָׂיו עוֹשֶׂה בִּשְׂמֹאל, לְדִבְרָיו גַּם כֵּן הָרַי הוּא בְּכָל אָדָם:

יד * יְזַהֵר שֶׁלֹּא יֶאֱחֹז וְכוּ׳. רְצוֹנוֹ לוֹמַר, אֲפִלּוּ אִם אֵין לוֹ בְּעָקָר תְּחוּחַ וּמָקוֹם מְדֹרוֹן וְאִי אֶפְשָׁר לוֹ לְהַשְׁתִּין בִּישִׁיבָה, וְיָכוֹל לָבוֹא עַל יְדֵי זֶה לִלְעַג עַל בְּנָיו עַל יְדֵי הַנִּיצוֹצוֹת כְּשֶׁלֹּא יֶאֱחֹז בָּאַמָּה, אֲפִלּוּ הָכִי אָסוּר. בֵּית יוֹסֵף (ד״ה ולא ישתין): טז * לֹא הֻתַּר וְכוּ׳ אֲבָל לְהִתְחַכֵּךְ לֹא. וְכֵן מַה שֶּׁהַתַּר לְמִי שֶׁאֵינוֹ נָשׂוּי לְמַשָּׂה מַעֲטָרָה, גַּם כֵּן לֹא הֻתַּר רַק לְהַשְׁתִּין (אַרְצוֹת הַחַיִּים (לב הארץ סט״ז)). וְעַיֵּן בְּמִשְׁנָה בְּרוּרָה (סק״ל) שֶׁכָּתַבְתִּי דְּמַתָּר לִסְרֹק זָקָן הַתַּחְתּוֹן, דְּלֹא גָּרַע מֵעַל יְדֵי מַטְלִית עָבָה, וּבִכְרָעִי אִם נִסְבַּר כְּשִׁיטַת הַתּוֹסְפוֹת (נדה יג. ד״ה אם) הַמּוֹבָא בְּמָגֵן אַבְרָהָם (ס״ק יד) דְּלִמְשָׁה מְשַׁבְּרוּ׳ רְצוֹנוֹ לוֹמַר בְּמָקוֹם מִילְתוֹ:

יג (ע) גְּמָרָא (יומא ל.): יד (מ) עוֹלַת תָּמִיד (ס״ק יד): (מא) טַ״ז (ס״ק יג) וּמָגֵן אַבְרָהָם (ס״ק יד) וְכֵן מַפִּיק הַבְּרֵכִי יוֹסֵף (ס״ק יא) דְּלֹא כְּהַמְקֻבָּלִין: טו (ט) אֵלִיָּה רַבָּה (ס״ק יב) וּבְרֵכִי יוֹסֵף (סק״ט): (מב) שָׁם בְּשֵׁם בְּכוֹר שׁוֹר (נדה יג.): יז (מג) פְּרִי מְגַדִּים (משו״ז ס״ק יג): (מד) פְּרִי מְגַדִּים (שם): (מה) אַחֲרוֹנִים:

א (פ) בְּבֵית יוֹסֵף (ד״ה ויברך): (ג) מָגֵן אַבְרָהָם סָעִיף קָטָן ו׳: (ד) פְּרִי מְגַדִּים (א״א סק״א): (ה) מָגֵן אַבְרָהָם (סק״ב) וְהָגַ״א:

לִיקוּטֵי דִּבְרֵי הָרַב: א] כתב שו״ע הרב (מהדו״ת ס״א): וכל שיכול להעמיד עצמו עד כדי שיעור הילוך פרסה, אין בו משום בל תשקצו ולא משום סכנה בין בקטנים בין בגדולים לדברי הכל. ויש אומרים שאפילו אינו יכול להעמיד עצמו פחות הרבה מכשיעור הילוך פרסה, אין בו משום בל תשקצו כל זמן שאינו נצרך ומתאוה הרבה (בענין שאילו לא היה מעמיד עצמו בכח ומגביר כח המחזיק על כח הדוחה היה כח הדוחה גובר מאליו על כח המחזיק ועושה צרכיו בלי שום סיוע דוחק שידחוק האדם עצמו כלל אפילו מעט מזעיר, אבל אם כח הדוחה לא היה גובר כל כך על כח המחזיק בלי סיוע דוחק שידחוק האדם עצמו מעט, נמצא כשמעמיד על עצמו ומונע מלדחוק אינו נקרא משהה נקביו, כי אינו אלא שב ואל תעשה ואין בו משום בל תשקצו). **ב]** וכן בשו״ע הרב (סכ״ד) כתב שהמשהה נקביו עבר על בל תשקצו. אמנם במהדורא תנינא (שם) כתב: ויש אומרים שבקטנים אין בהם משום בל תשקצו, אלא שאסרו משום סכנה וגם שלא יהא עקר. וכ״כ בסידור. **ג]** וכן כתב בשו״ע הרב (ס״ז) שא״צ לנגב הידים ומותר לברך בלא ניגוב. **ד]** בשו״ע הרב (סי׳ א ס״ז) כתב שמדין התלמוד מותר ליגע במלבושיו, אבל חכמי הזוהר החמירו שלא ליגע במלבושיו קודם נטילת ידים, וכל ירא שמים יחמיר לעצמו. **ה]** בשו״ע הרב (סכ״א) לא חילק בכך וכתב: רוחץ אדם פניו ורגליו בכל יום בשביל כבוד קונו, שנאמר (בראשית ט ו) ׳כי בצלם אלהים עשה את האדם׳.

Mishna Brura Menukad © Copyright Oz Vehadar - עוז והדר
Sacred Text - If printed do not throw away, requires genizah

הִלְכוֹת נְטִילַת יָדַיִם שַׁחֲרִית סִימָן ד

ב הָרֹאשׁ (מקודח הלחיים ברכות נג:). (ד) *וַאֲפִלּוּ לֹא עָשָׂה (ג) [ב] צָרְכָיו, וְכֵן נָהֲגוּ (אבודרהם (מהר מכמ"ה הסמ"ק)). [ב]מַיִם הַפְּסוּלִים לִנְטִילַת יָדַיִם לִסְעוּדָה

ג שם. (ג) [ג] *(לְקַמָּן (ה) סִימָן ק"ס) כְּשֵׁרִים לִנְטִילַת יָדַיִם (ד) לִתְפִלָּה, [ג]מֵיהוּ יֵשׁ מִי שֶׁאוֹמֵר (ו) דְּלֹא מְבָרֵךְ (ה) [ה] (ז) *עֲלֵיהוּ:

שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה

לְהַחְמִיר כָּל דָּבָר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּסִימָן א' (סק"ב) עַיֵּן שָׁם: **[ב] צָרְכָיו.** עַיֵּן בְּאֵר הַיטֵב. וּבְבֵרְכֵי יוֹסֵף סִימָן ו' (סק"ג) כָּתַב דְּאִם לֹא עָשָׂה צָרְכָיו בְּבֹקֶר לֹא יְבָרֵךְ אֲשֶׁר יָצַר, וְאִם עָשָׂה צָרְכָיו וְעָבַר זְמַן מָה שֶׁלֹּא בֵּרַךְ, שׁוּב לֹא יְבָרֵךְ, עַיֵּן שָׁם, וְעַיֵּן לְקַמָּן סִימָן (ו') [ז'] (ס"ג) בְּזֶה: **[ג] לְקַמָּן.** עַיֵּן בְּאֵר הַיטֵב. וְעַיֵּן בֵּיצְ אֶפְרַיִם שֶׁנִּרְאֶה שֶׁהַבַּאר הַיטֵב הֵגִיהַּ בִּדְבְרֵי הַמְּגַן אַבְרָהָם שֶׁפָּסִיק קָטָן ג' וְפָסִיק קָטָן ד' שֶׁבְּמָגֵן אַבְרָהָם הֵם סָפֵיק קָטָן אֶחָד, וְקָאָה כְּיָן, דְּלֹא כְּיָשׁ מַפִּיהוּ בְּצִנְעָן אַחַר עַיֵּן שָׁם. וְכָתַב בְּשֻׁלְחָנִי צְבוּר (דיני נט"י סדר האשמורת אות ה'), מַיִם שֶׁפְּחָתִיּוֹת שֶׁהוֹצִיאוּ בָּהֶם שָׂכָר אוֹ מַיִם וְרָדִים הַנִּמְצָרִים דֶּרֶךְ הַסְּפוֹן מִן הַדּוּד, וּבְמַיִם שֶׁפְּחָתִיּוֹת בְּתוֹכָה מְצוּיִנִים אֶת הַסְּפוֹן (וְהוּא כְּמוֹ בְּמִדְינָתֵנוּ בְּקִלְאכָת הַיַּיִן שְׂרָף), לְפִי מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמ"א דְּאַף בְּשַׁחֲרִית לֹא יְבָרֵךְ עַל מַיִם שֶׁנִּשְׁתַּנּוּ מֵרְאֵיהֶן אוֹ נַעֲשָׂה בָּהֶם מְלָאכָה, וּמַיִם אֵלּוּ נַעֲשָׂה בָּהֶם מְלָאכָה כְּמֹכֵאר בְּסִימָן ק"ס (ס"ב), לָכֵן יֵשׁ לִסְמֹךְ עַל אַחֲרִים וְלֹא יְבָרֵךְ עַל נְטִילַת יָדַיִם, עַיֵּן שָׁם. וְעַיֵּן לְקַמָּן (בבאר היטב) סָפֵיק קָטָן ה' שֶׁדַּעַת אַחֲרוֹנִים בְּמַיִם שֶׁנַּעֲשָׂה בָּהֶם מְלָאכָה שֶׁיִּשֹּׁל וְיִכְרֹךְ גַּם כֵּן, אִם כֵּן בְּשַׁעַת הַדְּחָק שֶׁאֵין לוֹ אַחֵרִים כִּי אִם הַפֵּיּוֹם הַלָּלוּ הַנִּמְצָרִים, יָכוֹל לִסְמֹךְ עַל הַלְּכָתָא גַּם כֵּן, וְעַיֵּן לְקַמָּן (בבאר היטב) סָפֵיק קָטָן ז'. וְעַיֵּן שָׁם בְּשֻׁלְחָנִי צְבוּר (אות ג) שֶׁכָּתַב שֶׁמֵּים שֶׁהוֹצִיאוּ בָּהֶם שָׂכָר אוֹ מַיִם וְרָדִים הַנִּמְצָרִים דֶּרֶךְ הַסְּפוֹן מִן הַדּוּד, אֲבָל לֹא יָדִיחַ פִּיו מִשּׁוּם דְּמָאִיס, עַיֵּן שָׁם. וְעַיֵּן בְּסִימָן ק"ס (ס"ב) מַיִם שֶׁהֻדְּחוּ בָּהֶם כֵּלִים שֶׁאֵינָם מְדִיחִים פְּסוּלִים לִנְטִילַת יָדַיִם, אִם כֵּן לְדַעַת רַמ"א יֵשׁ לוֹ לִכְרֹךְ. וְשָׁם בְּסִימָן ק"ס (ס"ב) מְבֹאָר אַחֲרוֹנִים מַחְמִירִין בִּנְטִילַת יָדַיִם לְסַעֲבְדָּה בְּמַיִם שֶׁשָּׁתָה מֵהֶם כֶּלֶב אוֹ חֲזִיר, דְּהַיְנוּ לִיהּ כְּשׁוֹפְכָן, וְיֵשׁ לְהַחְמִיר גַּם בְּזֶה שֶׁלֹּא לִסְמֹךְ גַּם כֵּן בְּשַׁעַת הַדְּחָק, וּלְעִנְיַן בְּרָכָה מִי שֶׁנּוֹהֵג כְּרָמ"א גַּם בְּזֶה לֹא יְבָרֵךְ. וְשָׁם עוֹד כַּמָּה חִלּוּקֵי דִּינִים שֵׁשׁ לְלַמֹּד מִשָּׁם לְכָאן: **[ה] עֲלֵיהוּ.** עַיֵּן בְּאֵר הַיטֵב. וּמִי שֶׁנּוֹהֵג כְּהַשֻּׁלְחָן עָרוּךְ וְנָטַל מֵאֵלּוּ בִּלֹּא בְּרָכָה, אִם אַחַר כָּךְ נִזְדַּמְּנוּ לוֹ מַיִם כְּשֵׁרִים

בַּאֵר הַטּוֹב

הַנְּטִילָה יְבָרֵךְ וְלֹא יַמְתִּין עַל הַנָּגּוּב, וְכֵן כָּתַב בִּרְכַּת אַבְרָהָם חֵלֶק ג'. וְעַיֵּן לְעֵיל סִימָן א' סְעִיף קָטָן ב' מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי שָׁם בְּשֵׁם תּוֹלַעַת יַעֲקֹב (סדר נטילת שחרית). כָּתַב בְּסֵדֶר הַיּוֹם (שם) שֶׁלֹּא יִגַּע בְּמַלְבּוּשָׁיו עַד שֶׁיִּטֹּל, וּבְגַמָּרָא (ברכות ס:) לֹא מַשְׁמַע כֵּן, עַיֵּן סִימָן מ"ו (ס"א). וְאֵיתָא בְּבְרָכוֹת דַּף נ"א (ע"א), אַל תִּטֹּל חֲלוּקְךָ שַׁחֲרִית מִיַּד הַשַּׁפָּשׁ וְחֹלְבֹּשׁ. (כָּתַב בְּסֵפֶר עֵמֶק בְּרָכָה, יְכַוֵּן בְּבִרְכַּת נְטִילַת יָדַיִם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ י"ג תֵּבוֹת נֶגֶד י"ג מִדּוֹת): **(ג) צָרְכָיו.** מִשּׁוּם דְּנַעֲשָׂה בְּרִיָּה חֲדָשָׁה. בְּכָתְבִים (פע"ח שער הברכות פ"ד) מְשַׁמַע שֶׁיְּבָרֵךְ עַל נְטִילַת יָדַיִם תָּכָף, וְאַחַר כָּךְ יַעֲשֶׂה צָרְכָיו וְיֹאמַר אֲשֶׁר יָצַר, וּמְגַן אַבְרָהָם (סק"א) כָּתַב שֶׁטּוֹב לַעֲשׂוֹת צָרְכָיו תְּחִלָּה וְיִבְרֹךְ עַל נְטִילַת יָדַיִם וַאֲשֶׁר יָצַר, וּמִכָּל שֶׁכֵּן אִם צָרִיךְ לִנְקֵבָיו שֶׁאָסוּר לוֹ לְבָרֵךְ, עַיֵּן שָׁם: (ג) **לְקַמָּן.** כְּתַב רַמ"א דְּוַדַּאי מַיִם שֶׁנִּשְׁתַּנּוּ מֵרְאֵיהֶן אוֹ נַעֲשָׂה בָּהֶם מְלָאכָה, הַמְּזֻקָּקִים בְּסִימָן ק"ס, אֲבָל כָּלִי וְכֹחַ גַּבְרָא אֵינוֹ מְעַכֵּב, וּמְבָרֵךְ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב סָפֵיק ד': (ד) **לִתְפִלָּה.** דְּיָכוֹל לֹא צָרִיךְ רַק מִשּׁוּם נְקִיּוּת בְּעָלְמָא: (ה) **עֲלֵיהוּ.** וּבְ"ח (ס"א) פָּסַק דְּיִבָרֵךְ עֲלֵיהֶם עַל נְטִילַת יָדַיִם, וְכֵן כָּתְבוּ רַשַׁ"ל וְדַמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר (חולין פ"ח סי' יא אות כח):

בְּאוּר הֲלָכָה

א * **וַאֲפִלּוּ לֹא עָשָׂה צָרְכָיו. עַיֵּן בְּמִשְׁנָה בְּרוּרָה** (סק"ד) **בְּסוֹפוֹ.** וְזֶה לְשׁוֹן הַחַיֵּי אָדָם בְּכְלָל ז' סָעִיף ו': נָכוֹן לְהַמְתִּין לְבָרֵךְ עַל נְטִילַת יָדַיִם עַד לְאַחַר שְׁמָנֵה אוֹ וְרוֹצֶה לְהִתְפַּלֵּל תֵּכֶף לְבָרֵךְ עַל נְטִילַת יָדַיִם עַד לְאַחַר יְפָנֶה, לְהָרַא"ש (פ"ט סי' כג) צָרִיךְ לַחֲזֹר וּלְבָרֵךְ, וְאַף דְּלֹא קַיְימָא לַן הָכִי מִכָּל מָקוֹם נָכוֹן לַחֲזֹר בָּזֶה. שָׁם בְּמָגֵן אַבְרָהָם סָעִיף קָטָן א'. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. (מִשְׁמַע שֶׁהָיָה לוֹ גִּירְסָא אַחֶרֶת בְּמָגֵן אַבְרָהָם, וּבֶאֱמֶת לְפִי מַה שֶּׁכָּתוּב לְפָנֵינוּ אֵין לוֹ שׁוּם בְּאוּר, וְעַיֵּן בְּאַחֲרוֹנִים) וְכֵן כָּתַב הַגָּאוֹן רַבִּי חַיִּים צָאנְזֵר בְּהַגָּהוֹתָיו. **וּמִשְׁמַע מִן הַחַיֵּי אָדָם דְּמִי שֶׁהוּא קָם זְמַן הַרְבֵּה קֹדֶם הַתְּפִלָּה, אֲפִלּוּ אִם הַטַּיל מַי רַגְלַיִם דַּוְקָא נִקְרָא בְּשֵׁם עֲשִׂיַּת צְרָכִים, מִכָּל מָקוֹם כֵּיוָן דְּמִסְתְּמָא כְּשֶׁגִּיעַ בַּבֹּקֶר זְמַן תְּפִלָּה יֵלֵךְ בְּבֵית הַכִּסֵּא לִנְקוֹת עַצְמוֹ, יִמְתִּין עַתָּה מִבְּרָכַת עַל נְטִילַת יָדַיִם עַד הַבֹּקֶר כְּשֶׁיִּנָּקֶה עַצְמוֹ קֹדֶם הַתְּפִלָּה,** כְּדֵי לָצֵאת דַּעַת הָרֹא"ש דְּסִבְרָא לֵיהּ דְּעִקָּרָהּ נִתְקַן בְּשֹׁבֶל הַתְּפִלָּה. וְלִכְאוֹרָה קָשֶׁה עַל עַצְמוֹ, אֵיךְ יֵצֵא עַתָּה בִּבְרָכָתוֹ אֵלֵיבָּא דְּהָרַשְׁבָּ"א (בתשובות ח"א סי' קצא), הֲלֹא בְּמֶה שֶׁנָּטַל יָדָיו תָּכָף כְּשֶׁקָּם יָצָא יְדֵי חוֹבַת נְטִילָה, וְאֵיךְ יֹאמַר עַתָּה עַל הַנְּטִילָה הַשְׁנִיָּה וְצִנְעָנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם. וְלוֹמַר דְּהַבְּרָכָה זוֹ קָאֵי עַל נְטִילָה רִאשׁוֹנָה, הֲלֹא יֵשׁ הֶפְסֵק גָּדוֹל וּלְכְתְחִלָּה יֵשׁ לְזַהֵר בָּזֶה מְאֹד כְּמֹבְאָר בְּהַרְבֵּה אַחֲרוֹנִים בְּסִימָן ו' (ס"ב סק"ט) עַיֵּן שָׁם. אָמְנָם בְּאֶמֶת אֶפְשָׁר לְיַשֵּׁב, דְּהָרַי כְּתַב הַבַּיִת יוֹסֵף בְּסִימָן ו' (ד"ה ולפי מש"כ) דְּלִכְתְּחִלָּה בְּרִיָּה חֲדָשָׁה נוֹכֵל לְאַחֲרָהּ וּלְסַדְּרָהּ עִם שְׁאָר הַבְּרָכוֹת אַף דְּהוּא הֶפְסֵק גָּדוֹל, אַף אִם כֵּן יִהְיֶה צָרִיךְ לְבָרֵךְ אַחַר זֶה תָּכָף גַּם שְׁאָר בְּרָכוֹת הַשַּׁחַר. **וּמִסְתִּימַת לְשׁוֹן הַשַּׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה** בְּסִימָן ו' סָעִיף קָטָן ה' **מִשְׁמַע שֶׁאֵין סוֹבְרִים כְּהַחַיֵּי אָדָם,** אֶלָּא תָּכָף אַחַר עֲשִׂיַּת הַצְּרָכִים מְבָרֵךְ עַל נְטִילַת יָדַיִם וַאֲשֶׁר יָצַר, וְכֵן בְּדֶרֶךְ הַחַיִּים (דיני נט"י שחרית אות א) לֹא נִזְכַּר שׁוּם חִלּוּק בְּעִנְיָן זֶה, וְאֶפְשָׁר שֶׁהַטַּעַם הוּא מִשּׁוּם קַשְׁיָתָנוּ הַנַּ"ל, וְכֵן מוּכָח בְּשַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה סָעִיף קָטָן ה' שֶׁזֶּה הוּא שִׁיטָתוֹ. אַחַר כָּךְ מָצָאתִי בְּסֵפֶר מַעֲשֶׂה רַב (אות ג) כְּהַחַיֵּי אָדָם, שֶׁכָּתַב שֶׁיֵּשׁ לְסָמֹךְ בִּרְכַּת עַל נְטִילַת יָדַיִם לַתְּפִלָּה, וְלֹא יֹאמַר אוֹתוֹ תָּכָף כְּשֶׁקָּם אֶלָּא בְּשֶׁיִּגְמֹר דַּעְתּוֹ לְהִתְפַּלֵּל מִיָּד, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יְשִׂיחַ, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְאַף דְּיֵשׁ לְדַחוֹת דְּהוּא קָאֵי שָׁם לְשִׁיטָתוֹ דְּפָסַק שָׁם כְּהָרַא"ש דְּצָרִיךְ לְבָרֵךְ לְכָל תְּפִלָּה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן לְדִידָן, **מִכָּל מָקוֹם יוֹתֵר טוֹב לַעֲשׂוֹת כְּהַחַיֵּי אָדָם,** דְּזֶה אֵלֵיבָּא דְּהָרַא"ש בְּוַדַּאי יוֹצֵא וְאֶפְשָׁר גַּם לְהָרַשְׁבָּ"א לְפִי מַה שֶּׁכָּתַב הַבַּיִת יוֹסֵף וְכַנַּ"ל, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אִם לֹא יַעֲשֶׂה כֵּוָתֵיהּ, לְהָרַא"ש בְּוַדַּאי אֵינוֹ יוֹצֵא וְכַדְמוּכָח בְּתְשׁוּבַת הָרַא"ש שֶׁהוּבָא בְּבֵית יוֹסֵף. וְגַם מֵהָרַמְבַּ"ם מִשְׁמַע שֶׁפּוֹטֵר כְּהָרַא"ש שֶׁהַדַּעַת נוֹתֶנֶת נְטִילַת יָדַיִם בְּשֹׁבֶל הַתְּפִלָּה וְלֹא בְּשֹׁבֶל בְּרִיָּה חֲדָשָׁה, מִדְּסוֹבֵר דְּצָרִיךְ לְבָרֵךְ עַל תְּפִלָּה, בְּפֶרֶק ד' מֵהִלְכוֹת תְּפִלָּה הֲלָכָה ג' וְהוּבָא בְּבֵית יוֹסֵף לְקַמָּן בְּסִימָן צ"ב (ד"ה ר"א אדרבה):

מִשְׁנָה בְּרוּרָה

טְעָמִים אֲחֵרִים, עַיֵּן בְּאַחֲרוֹנִים. וְכָתַב הַפְּרִי מְגַדִּים (א"א סק"ב) דִּלְפִי הַטַּעַם דְּבְרִיָּה חֲדָשָׁה, אִם הָיָה נָעוֹר כָּל הַלַּיְלָה דְּאוּ לֹא נַעֲשָׂה בְּרִיָּה חֲדָשָׁה בַּבֹּקֶר, אֵין יָכוֹל לְבָרֵךְ אֲשֶׁר יָצַר אִם לֹא עָשָׂה צְרָכָיו. יֵשׁ אוֹמְרִים, דְּאִם הִשְׁתִּין בַּלַּיְלָה יוּכַל לִסְמֹךְ לְעִנְיַן בְּרִכַּת אֲשֶׁר יָצַר עַל אֲשֶׁר יָצַר דְּשַׁחֲרִית, (ה) וְצָרִיךְ עִיּוּן לְדִינָא. גַּם פְּעָמִים רַבּוֹת יִקָּרֶה שֶׁבַּבֹּקֶר מִשְׁתּוֹקֵק עוֹד הַפַּעַם לְהָטַלַת מַי רַגְלַיִם, וְלֹא יוּכַל לְחוּל עוֹד הַבְּרָכַת אֲשֶׁר יָצַר דְּבַבֹּקֶר עַל זוֹ הַטְּלָה דְּלֵילָה, וּכְדִלְקַמָּן בְּסִימָן ז' בְּמִשְׁנָה בְּרוּרָה סָעִיף קָטָן א'. וְיֵרָא שָׁמַיִם יַחְמִיר עַל עַצְמוֹ וְיִטֹּל יָדָיו וְיִלְבַּשׁ מִכְנָסַיִם אוֹ יַחֲגֹר בְּשְׂאָר דָּבָר לְהַפְסִיק בֵּין לִבּוֹ לָעֶרְוָה, וִיבָרֵךְ אֲשֶׁר יָצַר. אַךְ יִרְאֶה בְּעֵת הַבְּרָכָה לְהָרַחִיק מֵהָעֲבִיט שֶׁל הַמַּי רַגְלַיִם אַרְבַּע אַמּוֹת אִם הוּא עוֹמֵד בְּחַדְרוֹ. וְאִם לֹא הָיָה הָעֲבִיט מְיֻחָד לָזֶה, דַּי בְּהַטָּלַת רְבִיעִית מַיִם לְתוֹךְ הַמַּי רַגְלַיִם בְּכָל פַּעַם וּפַעַם שֶׁמַּשְׁתִּין:

(ד) וַאֲפִלּוּ וְכוּ'. וְהָרוֹצֶה לְהִסְתַּלֵּק מִן הַסָּפֵק, (ו) יְזַהֵר לַעֲשׂוֹת צְרָכָיו תֵּכֶף אַחַר שֶׁעָרָה מַיִם עַל יָדָיו שָׁלֹשׁ פְּעָמִים, וּכְשֶׁיַּצָּא מִבֵּית הַכִּסֵּא יִטֹּל יָדָיו פַּעַם שְׁנִיָּה וִיבָרֵךְ אֲשֶׁר יָצַר, וְיֵצֵא יְדֵי חוֹבָה לְכָלֵי עָלְמָא. וְטוֹב יוֹתֵר (ו) שֶׁלֹּא יְבָרֵךְ אֲפִלּוּ בִּרְכַּת נְטִילַת יָדַיִם עַד לְאַחַר נְטִילָה שְׁנִיָּה שֶׁנּוֹטֵל אַחַר יְצִיאָתוֹ מִבֵּית הַכִּסֵּא, וּבְכָךְ אִם הָיָה צָרִיךְ לִנְקֵבָיו בְּצֵאת נְטִילָה רִאשׁוֹנָה שָׁאז בְּוַדַּאי אֵינוֹ רַשַּׁאי לְבָרֵךְ. וְהַחַיֵּי אָדָם (כלל ז ס"ו) כָּתַב [א]דְּנוֹכֵן לְהַמְתִּין מִלְּבָרֵךְ עַל נְטִילַת יָדַיִם עַד לְאַחַר שֶׁמְּנַקֶּה עַצְמוֹ וְרוֹצֶה לְהִתְפַּלֵּל, עַיֵּן שָׁם טַעֲמוֹ. אַחַר כָּךְ מָצָאתִי בְּסֵפֶר מַעֲשֶׂה רַב (אות ג) שֶׁכֵּן הָיָה נוֹהֵג הַגְּרַ"א זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה, וְעַיֵּן בְּבֵאוּר הֲלָכָה: **(ה) סִימָן ק"ס.** דְּהַיְנוּ מַיִם שֶׁנִּשְׁתַּנּוּ מֵרְאֵיהֶן, אוֹ נַעֲשׂוּ בָּהֶם מְלָאכָה, (ס) אוֹ מְלוּחִים אוֹ סְרוּחִים שֶׁאֵין הַכֶּלֶב יָכוֹל לִשְׁתּוֹת מֵהֶם. וּמִשּׁוּם הָכִי רְאוּיִים לְתִפְלָה, דְּכָאן לֹא צָרִיךְ רַק מִשּׁוּם נְקִיּוּת בְּעָלְמָא: **(ו) דְּלֹא מְבָרֵךְ.** רְצוֹנוֹ לוֹמַר עַל נְטִילַת יָדַיִם, [ב]רַק (ט) עַל נְקִיּוּת יָדַיִם: **(ז) עֲלֵיהוּ.** (י) וְהָאַחֲרוֹנִים הִכְרִיעוּ דְּיוֹכֵל לְבָרֵךְ עַל

שַׁעַר הַצִּיּוּן

(ס) מַאֲלִיָּה רַבָּה (סי' רמא סק"ד) הוּבָא בְּפְרִי מְגַדִּים (א"א סק"ב): **(ו)** כְּתָבִים (פע"ח שער הברכות פ"ד), מָגֵן אַבְרָהָם (סק"א): **(ז)** מָגֵן אַבְרָהָם (שם): **(ס)** פְּרִי מְגַדִּים (א"א סק"ג): **(ט)** לְבוּשׁ (ס"א) וּפְרִישָׁה (דרישה סק"א) וַעֲטָרַת זְקֵנִים וְהַגְּרַ"א: **(י)** מַזְכִּיר בְּבֵאוּר הֲלָכָה (ד"ה לקמן):

לִיקוּטֵי דִּבְרֵי הָרַב: א] בשו"ע הרב (סי' ו ס"א) כתב שיעשה צרכיו מיד אחר נטילת שחרית ואח"כ יברך ענט"י ואשר יצר. ובסידור (סדר נטילה) כתב: אם עשה צרכיו קודם התפלה וכו' אחר שנטל ידיו כראוי ובירך כבר על נטילת ידים צריך ליטול ידיו שנית במים לתפלה פעם אחת וכו', וא"צ לברך על נטילה זו. ומכל מקום לכתחלה כשניעור משנתו וצריך לנקביו ודעתו לפנות מיד ימתין מלברך עד יציאתו מבית הכסא, אבל אם אינו צריך לנקביו ולא יפנה עד לאחר זמן מרובה יברך מיד, ובלבד שיהיה מחצי לילה ואילך, ואפילו אם דעתו לישן שנית שינת קבע קודם אור היום ויצטרך לחזור וליטול ידיו ג' פעמים בסירוגין אעפ"כ יכול לברך על הנטילה הראשונה ולא יצטרך לברך על הנטילה השניה, כי לא תקנו לברך על נטילת ידים אלא פעם אחת בשחר בשעה שנעשה בריה חדשה וכמו בברכות השחר. **ב]** בשו"ע הרב (ס"ג) כתב: אם אינו רוצה להתפלל עד לאחר זמן מרובה, באופן שיסיח דעתו משמירת ידיו ויצטרך ליטול ידיו פעם אחרת כדי להתפלל, אזי לא יברך כלל על נטילה זו. וזהו במים פסולים, אבל בנוטל שלא מן הכלי או שאין לו מים כדי שיעור רביעית הלוג, לא ימנע בשביל זה מלברך על נטילת ידים, משום דלא פלוג רבנן כיון שרוחץ ידיו במים הכשרים לנטילה [עיין בי"ל]. ובסידור כתב שגם בזה לא יברך, שמעכב בזה כל דיני נט"י לסעודה.

Mishna Brura Menukad © Copyright Oz Vehadar - עוז והדר
Sacred Text - If printed do not throw away, requires genizah

הִלְכוֹת נְטִילַת יָדַיִם שַׁחֲרִית סִימָן ד

בְּאֵר הַגּוֹלָה

ב (ח) * [1]יְדֵקְדֵּק (ט) לְעֻרוֹת עַלְיהֶן מַיִם (ו) [ז] (י) שֶׁלֹּשׁ פְּעָמִים, לְהַעֲבִיר רוּחַ רָעָה שֶׁשּׁוֹרָה עֲלֵיהֶן:
ג [*] [2]לֹא יִגַּע בְּיָדוֹ (יא) קֹדֶם נְטִילָה לַפֶּה וְלֹא לַחֹטֶם וְלֹא לָאָזְנַיִם (יב) וְלֹא לָעֵינַיִם: ד (יג) [3]אֲפִלּוּ
מִי שֶׁנִּטַּל יָדָיו לֹא יְמַשְׁמֵשׁ בְּפִי הַטַּבַּעַת תָּמִיד, מִפְּנֵי שֶׁמְּבִיאָתוֹ לִידֵי תַּחְתּוֹנִיּוֹת. [4]וְלֹא יִגַּע בְּמָקוֹם
הַקָּזָה, שֶׁמְּשַׁמּוּשׁ הַיָּד מַזִּיק לַחֲבוּרָה: ה * [5]לֹא יִגַּע בְּגִיגִית שֵׁכָר, שֶׁמְּשַׁמּוּשׁ הַיָּד (יד) מַפְסִיד הַשֵּׂכָר:
ו (טו) * [6]אֵין צָרִיךְ רְבִיעִית לִנְטִילַת יָדַיִם לִתְפִלָּה: ז * [7]טוֹב לְהַקְפִּיד בִּנְטִילַת יָדַיִם שַׁחֲרִית בְּכָל הַדְּבָרִים
הַמְּעַכְּבִים בִּנְטִילַת יָדַיִם לִסְעוּדָה. הַגָּהּ: מֵיהוּ (טז) [8]אֵינוֹ מְעַכֵּב (יז) לֹא כְּלִי וְלֹא (ו) [ז] כֹּחַ גַּבְרָא * וּשְׁאָר
הַדְּבָרִים הַפּוֹסְלִים בִּנְטִילַת הַסְּעוּדָה (מרדכי ריש פרק אלו דברים (סי׳ קנ), תשובת רשב״א סימן קצ״א*): ח [9]נְטִילַת

*) הרשב״א כתב כדברי השו״ע שצריך כלי, והציון כאן הוא ט״ס.

בְּאֵר הַיטֵב

ב (ו) **שָׁלֹשׁ פְּעָמִים.** אֲפִלּוּ שׁוֹפֵךְ הַרְבֵּה בְּפַעַם אַחַת אֵינוֹ מוֹעִיל, כִּי אֵין הָרוּחַ הוֹלֵךְ אֶלָּא
בְּשָׁלֹשׁ פְּעָמִים, דְּהַיְנוּ פַּעַם אַחַת עַל יַד יָמִין וְאַחַר כָּךְ עַל יַד שְׂמֹאל, עַד שֶׁלֹּשׁ פְּעָמִים
בְּסַרוּגִין. וּכְשׁוֹתֵן מַיִם עַל יַד יְמִינוֹ בְּכָל פַּעַם יֹאמַר 'הַיָּד הַגְּדוֹלָה', וּבְיָד שְׂמֹאל 'הַיָּד
הַחֲזָקָה'. וּכְשֶׁמַּשְׁפִּשְׁפֵשׁ הַיָּדַיִם יַחַד יֹאמַר שֶׁלֹּשׁ פְּעָמִים 'יָד הָרָמָה'. וּכְשֶׁיְּמַלֵּא יָדָיו לִרְחַץ פָּנָיו
יֹאמַר 'יָדַיִם גְּלִילֵי זָהָב' וְגוֹ' (שה״ש ה יח). כְּשֶׁרוֹחֵץ פָּנָיו יֹאמַר 'רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז' וְגוֹ' (שם פסוק
יא). וּכְשֶׁרוֹחֵץ אֶת עֵינָיו יֹאמַר 'עֵינָיו כְּיוֹנִים' וְגוֹ' (שם פסוק יב). כְּשֶׁרוֹחֵץ לְחָיָיו יֹאמַר 'לְחָיָיו
כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם' וְגוֹ' (שם פסוק יג). כְּשֶׁרוֹחֵץ שִׂפְתוֹתָיו יֹאמַר 'שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים' וְגוֹ' (שם)
וּכְשֶׁמְּנַגֵּב פָּנָיו יֹאמַר 'וּפָנֶיהָם פְּנֵי אָדָם וּפְנֵי אַרְיֵה אֶל הַיָּמִין לְאַרְבַּעְתָּן' (יחזקאל א י). וּבְזֶה
יִמְצָא חֵן בְּעֵינֵי כָּל רוֹאָיו. צָרִיךְ לְהִזָּהֵיר לַנָּשִׁים שֶׁיְּזַהֲרוּ בִּנְטִילַת יָדַיִם שֶׁלֹּשׁ פְּעָמִים בְּסַרוּגִין,
שֶׁלֹּא יִטְמְאוּ הַמַּאֲכָלִים, וְצָרִיךְ לִטֹּל עַד פֶּרֶק הָזְרוֹעַ. וְצָרִיךְ לִפְשֹׁט הַכַּפּוֹת לְקַבֵּל הַטָּהֳרָה
כְּמִי שְׁרוֹצֶה לְקַבֵּל דָּבָר, וְיַגְבִּיהֵם כְּנֶגֶד הָרֹאשׁ. גַּם יְדֵיהֶם פִּיו, חוץ בְּתַעֲנִית צִבּוּר: ז (ו) כֹּחַ
גַּבְרָא. רְצוֹנוֹ לוֹמַר בְּדִיעֲבַד, אֲבָל הֵיכָא דְּאִפְשָׁר טוֹב לְהַקְפִּיד, מִגֵּן אַבְרָהָם (סק״ו):

שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה

יַחֲזֹר וְיִטֹּל מֵהֶם בִּלְא בְּרָכָה, דְּהָוֶה לֵיהּ כְּפָק בְּרָכוֹת, דְּשָׁמָּא יָצָא יָדֵי חוֹבַת נְטִילָה בְּרִאשׁוֹנִים, וְאַף
עַל גַּב דְּלֹא בֵּרַךְ אִז, מִכָּל מָקוֹם כֵּיוָן שֶׁכְּבָר טָרְחָ הִרְהוּרַ רָעָה עַל יְדֵי נְטִילָה רִאשׁוֹנָה שׁוּב לֹא
יְכוֹל לְבָרֵךְ עַל נְטִילָה זוֹ וְצִנּוּף, וְעַל נְטִילָה רִאשׁוֹנָה חָלַף שַׁעְתָּא. וְעַיֵּן בְּאֵלִיָּה רַבָּה סִימָן קכ״ח
סְעִיף קָטָן י״ב, וְעַיֵּן לְקַמָּן סִימָן קנ״ח (סי״א) לְעִנְיַן נְטִילַת יָדַיִם לִסְעֻדָּה אִם יְבָרֵךְ אַחַר הַנָּגּוּב דַּעַת
הַשּׁ״ז (ס״ק יב) שֶׁלֹּא יְבָרֵךְ, וּמִכָּל שֶׁכֵּן כָּאן: ב (ו) **שָׁלֹשׁ פְּעָמִים.** עַיֵּן בְּאֵר הַיטֵב שֶׁיִּצְרֵף לְטֹל עַד
פֶּרֶק הַזְּרוֹעַ. וְכָתַב בְּשֶׁלְמֵי צִבּוּר (דיני נט״י שחרית סדר האשפורת אות ד) אִם לֹא הִכְנִיעַ לוֹ רַק מִצַּד שֶׁאֵין
בָּהֶם כְּשִׁעוּר לִטֹּל בְּהוּ עַד הַפֶּרֶק שֶׁלֹּשׁ פְּעָמִים כָּל יָד, יְכוֹל לִטֹּל רַק עַד קְשָׁרֵי אֶצְבְּעוֹתָיו דְּוַקָא
דְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, וּמְבָרֵךְ עַל נְטִילַת יָדַיִם, וְכֵן יֵשׁ לְהָקֵל לְהוֹלְכֵי דְּרָכִים בִּזְמַן שֶׁהַמַּיִם לַחִץ. וְעַיֵּן
בְּאֵלִיָּה רַבָּה סִימָן ד׳ סְעִיף קָטָן ה׳ וּבְסִימָן קכ״ח סְעִיף קָטָן ח׳, עַיֵּן שָׁם: ג (בשו״ע) **לֹא יִגַּע.**
וְכָתַב בְּמַחֲזִיק בְּרָכָה (סק״ג) שֶׁפֶּה שֶׁכָּתַב 'לֹא יִגַּע לְפֶה אוֹ לְחֹטֶם' אֲפִלּוּ מְבַחוּץ אֵיכָא קְפִידָא, וְדִלְא
כְּמוֹ שֶׁכָּתַב מוֹר וּקְצִיעָה, וְכֵן נִרְאֶה מַהֲפִרְשָׁה (ס׳ מו סק״ה) עַיֵּן שָׁם. וּבְשֶׁלְמֵי צִבּוּר (שם רישׁ סדר
האשפורה) כָּתַב גַּם כֵּן כֵּן בְּשֵׁם מַאֲמַר מָרְדְּכַי סִימָן מ״ו (סק״ג): ז [7] כֹּחַ גַּבְרָא. עַיֵּן בְּאֵר הַיטֵב.
וְכָתַב שֶׁלְמֵי צִבּוּר (שם אות ב) שֶׁלְּנְטִילַת יָדַיִם שַׁחֲרִית אֵין לְהַקְפִּיד עַל מַיִם מְגֻלִּין אֲפִלּוּ בְּמָקוֹם
דְּשִׁכִיחִים נְחָשִׁים, שֶׁלֹּא אַסְרוּם אֶלָּא לִשְׁתִיָּה. אַךְ בְּיוֹרֶה דֵּעָה סִימָן (קט״ז) [קט״ז] כָּתַב בְּבֵאֵר הַיטֵב

שֵׁם בְּשֵׁם הַגְּאוֹן מוֹרֵנוּ הָרַב רַבִּי שִׁפְּטִיל זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה שֶׁאֵין לִרְחֹץ כִּי אִם בְּמַיִם מְכֻסִּים כָּל הַלַּיְלָה אֲפִלּוּ הַיְדַיִם, כָּל שֶׁכֵּן הַדַּחַת פִּיו, וְעַיֵּן שָׁם (בשלמי צבור) בְּהַגָּ״ה שֶׁכֵּן מְשֻׁמָּע מִפְּדָר הַיּוֹם (כוונת

מִשְׁנָה בְּרוּרָה

נְטִילַת יָדַיִם. וְעַיֵּן לְקַמָּן בְּסָעִיף ז׳ וּבְמִשְׁנָה בְּרוּרָה סָעִיף קָטָן ט״ז:
ב (ח) **יְדַקְדֵּק.** כִּי חוּץ מֵהַטְּעָמִים הַנִּזְכָּרִים בְּסָעִיף קָטָן א׳ שֶׁצָּרִיךְ לִטֹּל יָדָיו לִתְפִלָּה, צָרִיךְ לִטֹּל גַּם מִשּׁוּם רוּחַ רָעָה לְבַד לֹא הָיוּ מִתְקַנִּים עַל זֶה בְּרָכָה, לָכֵן אָנוּ צְרִיכִים גַּם לְטַעֲמִים הַנַּ״ל: (ט) **לְעֻרוֹת עֲלֵיהֶן.** וְיִטֹּלֶם לְכַתְּחִלָּה עַד פֶּרֶק הַזְּרוֹעַ, וְאִם אֵין לוֹ מַיִם, (יג) דַּי עַד קְשָׁרֵי אֶצְבְּעוֹתָיו. וְצָרִיךְ (יג) לְפָשֵׁט הַכַּפּוֹת כְּמִי שֶׁרוֹצֶה לְקַבֵּל דָּבָר, וְיַגְבִּיהֵם כְּנֶגֶד הָרֹאשׁ. גַּם (יד) טוֹב לְהַדִּיחַ פִּיו, (טו) וּבְתַעֲנִית צִבּוּר לֹא יַדִּיחַ: (י) **שָׁלֹשׁ פְּעָמִים.**
וַאֲפִלּוּ שׁוֹפֵךְ הַרְבֵּה בְּפַעַם אֶחָד אֵינוֹ מוֹעִיל, כִּי אֵין הָרוּחַ הוֹלֵךְ אֶלָּא
בְּשָׁלֹשׁ פְּעָמִים, דְּהַיְנוּ פַּעַם אַחַת עַל יַד יָמִין וְאַחַר כָּךְ עַל יַד שְׂמֹאל, עַד
שָׁלֹשׁ פְּעָמִים (טז) בְּסַרוּגִין. [א]וּבְסֵפֶר מַעֲשֶׂה רַב (אות ה) כָּתַב אַרְבַּע פְּעָמִים,
שָׁלֹשׁ פְּעָמִים לְהַעֲבִיר רוּחַ רָעָה, וְהָרְבִיעִית לְהַעֲבִיר הַמַּיִם שֶׁנִּטְמְאוּ. צָרִיךְ
לְהָזָהִיר לַנָּשִׁים שֶׁיְּזַהֲרוּ בִּנְטִילַת יָדַיִם שֶׁלֹּשׁ פְּעָמִים בְּסַרוּגִין כְּמוֹ הָאֲנָשִׁים,
וְגַם כִּי הֵם מְתֻקָּנוֹת הַמַּאֲכָלִים, שֶׁלֹּא יִטְמְאוּם בִּידֵיהֶם. (יז) [ב]גַּם יֵשׁ לְזָהֵר
שֶׁהַקַּטָּנִים יִטְּלוּ יְדֵיהֶם בְּשַׁחֲרִית, כִּי נוֹגְעִים בַּמַּאֲכָל. וּבְנִגִּיעַת עַכּוּ״ם
בַּמַּאֲכָלִים בִּלְא נְטִילַת יָדַיִם אֵין לָחֹשׁ, דְּלֹא מְקַבְּלֵי טֻמְאָה: ג (יא) **קֹדֶם**
נְטִילָה. מִפְּנֵי שֶׁהָרוּחַ רָעָה שׁוֹרָה עַל הַיָּדַיִם יוֹכֵל לְהַזִּיק לְאֵלּוּ הָאֵבָרִים:
(יב) **וְלֹא לָעֵינַיִם.** וְיֵשׁ לְזָהֵר (יח) אֲפִלּוּ עַל גַּבֵּי עֵינָיו מִבַּחוּץ, אִם אֶפְשָׁר
לוֹ: ד (יג) **אֲפִלּוּ וְכוּ׳.** וְקָדֹם נְטִילָה (יט) יֵשׁ אוֹסְרִין מִלְּגַע בְּפִי הַטַּבַּעַת
אֲפִלּוּ בְּמָקוֹם נָקִי הַקָּזָה, וְכֵן לָאַמָּה בְּמָקוֹם הַנָּקִי אֲפִלּוּ אִם הוּא נָשׁוּי, וְכֵן כְּהָאי
גַּוְנָא בְּמָקוֹם נָקִי הַקָּזָה, כִּי אִז יוֹכֵל הָרוּחַ רָעָה לְהַזִּיק לְכָל נָקִי שֶׁבְּגוּפוֹ:
ה (יד) **מַפְסִיד הַשֵּׂכָר.** וְאִם נָגַע בְּמַאֲכָל קֹדֶם שֶׁנָּטַל יָדָיו (כ) אֵין לָאֲסֹר
הַמַּאֲכָל עַל יְדֵי זֶה, אֲבָל לְכַתְּחִלָּה מְאֹד יֵשׁ לְזָהֵר שֶׁלֹּא לִגַּע אֲז בְּשׁוּם
מַאֲכָל. (כא) וְאִם נָגַע בְּאֹכֶל יְדֵיחָנּוּ שֶׁלֹּשׁ פְּעָמִים. וְכֵן (כב) אֵין לִשְׁתּוֹת עֲשָׂן
טַבָּא״ק קֹדֶם נְטִילַת יָדַיִם: ו (טו) **אֵין צָרִיךְ.** רְצוֹנוֹ לוֹמַר, דִּיעֲבַד אֵין
מְעַכֵּב הַבְּרָכָה וּמְבֹרָךְ עַל נְטִילַת יָדַיִם, אֲבָל לְכַתְּחִלָּה טוֹב לְהַקְפִּיד שֶׁיִּהְיֶה
לוֹ גַּם כֵּן רְבִיעִית, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בְּסָעִיף זֶה דִּקְאֵי גַּם עַל שֶׁיִּהְיֶה לוֹ רְבִיעִית, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב (כג) הָאַחֲרוֹנִים: ז (טז) **אֵינוֹ מְעַכֵּב.** רְצוֹנוֹ לוֹמַר,
(כד) דְּיֵעָבַד לְעִנְיַן הַבְּרָכָה וְיוּכַל לְבָרֵךְ עַל נְטִילַת יָדַיִם, אוֹ אֲפִלּוּ לְכַתְּחִלָּה הֵיכָא דְּאִי אֶפְשָׁר בְּעִנְיָן אַחֵר, אֲבָל (כה) הֵיכָא דְּאֶפְשָׁר טוֹב לְהַקְפִּיד:
(יז) **לֹא כְּלִי וְכוּ׳.** רְצוֹנוֹ לוֹמַר דְּמֹהֲנֵי (כו) אַף לְהַעֲבִיר רוּחַ רָעָה, וְלָכֵן אִם אֵין לוֹ כְּלִי שָׁלֵם מֻתָּר לִטֹּל מִכְּלִי נָקוּב, וְכֵן מִפְּלוֹמ״פ אַף שֶׁאֵין כָּאן

שַׁעַר הַצִּיּוּן

ב (יח) אֲחֵרוֹנִים: (יט) שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה (סק״ו) וְאַרְצוֹת הַחַיִּים (לב הארץ ס״ק): (יכ) מָגֵן אַבְרָהָם (סק״ו): (יכ) בְּאֵר הַיטֵב (סק״ו), וְהוּא בְּסָעִיף י״ז: (מו) בְּאֵר הַיטֵב (שם):
(מז) מָגֵן אַבְרָהָם (שם) וְחַיֵּי אָדָם (כלל ב ס״א) וְדֶרֶךְ הַחַיִּים (דיני נט״י שחרית ס״ו):
(יח) פְּרִי מְגַדִּים (משז״ו סק״ו): ג (יט) אַרְצוֹת הַחַיִּים (לב הארץ ס״ג): ד (יט) הַגְּרָ״א וְחַיֵּי

ד שִׁבְּחֵי ק״ט (ע״א). ה שָׁם ק״ח (ע״ב). ו שָׁם (קט). בְּפָרוּשׁ רַשׁ״י (ד״ה מעלה). ז בֵּית יוֹסֵף (ד״ה ירדקק). ח בֵּית יוֹסֵף (שם) לְדַעַת רַשׁ״י (שם).
ט אֹרְחוֹת חַיִּים (הל׳ נט״י סי׳ ב) בֶּשֶׂם הָרַ״ם (פרמשבורג תשכז קטן סי׳ רפה). י תְּשׁוּבַת הָרַשְׁבָּ״א (ח״א סי׳ קצא) וְהָרַב דָּוִד אַבְּדְּרְהָם (הל׳ ברכות השחר) וְסֵפֶר הַזֹּהַר פָּרָשַׁת וַיֵּשֶׁב בַּפָּסוּק וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אֲחִיו (ח״א קפד:). כ שָׁם בְּזֹהַר.

Mishna Brura Menukad © Copyright Oz Vehadar - עוז והדר
Sacred Text - If printed do not throw away, requires genizah

---

[1] כתב ליטול ג׳ פעמים. [2] ובשו״ע הרב (ס״ד) כתב: רוח טומאה זו אינה מתאוה לשרות אלא בכלי של קדש במקום קדושה שנסתלקה משם, ומטעם זה נהגו להקל בנגיעת הקטנים שלא הגיעו לחינוך, לפי שגמר ועיקר כניסת נפש הקדושה באדם הוא בי״ג שנים ויום א׳ לזכר וי״ב לנקבה, שלכן נתחייבו אז במצות מן התורה ונעשו בני עונשים, ותחלת כניסת נפש זו הקדושה היא בחינוך לתורה ולמצות שחייבו חכמים לחנך (גם במצות מילה, ולכן הנזהר מנגיעת הקטן מיום המילה ואילך שלא יאמר לו). [3] ובסידור הרב כתב: ויזהר מאד אפילו לעכב ליטול בסירוגין, כי כן קבלו חכמי הקבלה שאין רוח הטומאה עוברת לגמרי מכל וכל עד שיטול ג׳ פעמים בסירוגין. [4] וכן כתב בשו״ע הרב (סעיפים ב-ג), שבלא כלי ולא כח גברא עלתה לו נטילה ומברך ענט״י. אולם בסידור כתב: צריך ליזהר אפילו לעכב שיהיו מים הכשרים לנטילת ידים לסעודה, ושיבואו על ידו מכח כלי ומכח אדם, וגם שלא ליגע בידו הנטולה בלחלוחית המים שעל פי הכלי שנטמאה בנגיעת היד שאינה נטולה, **המשך בסוף הספר**